

XARAJATLARNING STRATEGIK BOSHQARUV HISOBI ORQALI ISHLAB CHIQUARISH XARAJATLARINI OPTIMALLASHTIRISH FUNKSIYALARI

Xayitboyeva Laylo Oybekovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada ishlab chiqarish korxonalarida xarajatlarning strategik boshqaruv hisobi tizimini joriy etishning ahamiyati va uning asosiy funksiyalari yoritilgan. Maqolada strategik boshqaruv hisobi orqali ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish mexanizmlari, rejalashtirish, nazorat, tahlil va motivatsiya funksiyalarining o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, strategik boshqaruv hisobi korxonalarda resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni kamaytirish va foyda darajasini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, maqolada O'zbekiston korxonalarida ushbu tizimni yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: xarajatlar, strategik boshqaruv hisobi, optimallashtirish, ishlab chiqarish samaradorligi, iqtisodiy tahlil, menejment.

Аннотация

В данной статье рассмотрено значение внедрения системы стратегического управленческого учёта затрат на производственных предприятиях и её основные функции. Проанализированы механизмы оптимизации производственных расходов с помощью стратегического управленческого учёта, а также взаимосвязь функций планирования, контроля, анализа и мотивации. Результаты исследования показывают, что стратегический управленческий учёт играет важную роль в рациональном

использовании ресурсов, снижении затрат и повышении уровня прибыльности предприятий. Кроме того, в статье представлены практические рекомендации по совершенствованию данной системы на предприятиях Узбекистана.

Ключевые слова: затраты, стратегический управленческий учёт, оптимизация, эффективность производства, экономический анализ, менеджмент.

Abstract

This article explores the importance of implementing a strategic management accounting system for production costs and highlights its main functions. The mechanisms of optimizing production expenses through strategic management accounting, as well as the interrelation of planning, control, analysis, and motivation functions, are analyzed. The research results indicate that strategic management accounting plays a crucial role in the rational use of resources, cost reduction, and increasing the profitability of enterprises. In addition, the article provides practical recommendations for improving the implementation of this system in Uzbek enterprises.

Keywords: costs, strategic management accounting, optimization, production efficiency, economic analysis, management.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish korxonalari faoliyatining samaradorligi ularning xarajatlarni boshqarish darajasiga bog'liqdir. Strategik boshqaruv hisobi korxonaning uzoq muddatli maqsadlariga erishish uchun zarur axborotni shakllantiradi. Ushbu tizim ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil qilish, rejalashtirish va nazorat qilish imkonini beradi. Maqolaning maqsadi — strategik

boshqaruv hisobi orqali ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish funksiyalarini o'rganish va amaliy takliflar ishlab chiqishdan iboratdir.

Adabiyotlar sharhi

Xarajatlarning strategik boshqaruv hisobi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. Jahon iqtisodiy adabiyotida bu yo'nalishning nazariy asoslarini birinchi bo'lib **H. Johnson** va **R. Kaplan** o'zlarining "*Relevance Lost: The Rise and Fall of Management Accounting*"¹ (1987) asarida yoritgan. Ular strategik boshqaruv hisobi an'anaviy buxgalteriya hisobi doirasidan chiqib, menejerlarga strategik qarorlar qabul qilishda yordam beruvchi axborot tizimi sifatida shakllanishini asoslagan.

Shuningdek, **S. Drury** va **C. Horngren** kabi olimlar xarajatlar tahlili, rejalashtirish va nazoratning zamonaviy usullarini ishlab chiqib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda strategik yondashuvning rolini ta'kidlaganlar. Ularning tadqiqotlarida xarajatlarni funksional jihatdan boshqarish, mas'uliyat markazlari tizimini shakllantirish va resurslardan oqilona foydalanish muhim omil sifatida qayd etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda ishlab chiqarish xarajatlarini strategik boshqaruv hisobi asosida optimallashtirish jarayonini o'rganish uchun kompleks ilmiy yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy metodlari sifatida **tahlil va sintez, taqqoslash, iqtisodiy-statistik** hamda **mantiqiy umumlashtirish** usullari ishlatildi.

Tahlil va natijalar

¹ <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=8857>

Tadqiqot jarayonida ishlab chiqarish korxonalarida xarajatlarni strategik boshqaruv hisobi orqali optimallashtirishning nazariy va amaliy jihatlari batafsil o'rganildi. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ko'plab korxonalarda xarajatlarni boshqarish an'anaviy buxgalteriya hisobiga asoslangan bo'lib, strategik qaror qabul qilish uchun zarur bo'lgan axborotlar to'liq shakllantirilmaydi. Natijada, korxonalar resurslardan foydalanishda samaradorlikka erisha olmayapti va bu holat ishlab chiqarish xarajatlarining ortishiga sabab bo'lmoqda.

Strategik boshqaruv hisobi tizimini joriy etish esa ishlab chiqarish xarajatlarini puxta tahlil qilish, ularni rejalashtirish va nazorat qilish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, strategik yondashuvga ega bo'lgan korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlarining tarkibi aniqroq ajratiladi, asosiy va qo'shimcha xarajatlar o'rtasidagi nisbat optimallashtiriladi. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, mahsulot tannarxini pasaytirishga ham yordam beradi.

Masalan, ayrim tahlil qilingan sanoat korxonalarida strategik boshqaruv hisobi elementlarini joriy etish natijasida ishlab chiqarish xarajatlari o'rtacha 12–18 foizgacha kamaygan, foyda marjasi esa 10 foizdan ortiq oshgan. Ushbu natijalarga erishishda eng muhim omillar — xarajatlarni funksional tahlil qilish, mas'uliyat markazlarini aniqlash va har bir bo'lim faoliyatini iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida baholashdir.

Tahlil davomida aniqlanishicha, strategik boshqaruv hisobi quyidagi ustunliklarni beradi:

1. **Axborotning ishonchliligi va aniqligi** – xarajatlar manbalari bo'yicha to'liq ma'lumot olish imkoniyati yaratiladi.
2. **Resurslardan oqilona foydalanish** – ishlab chiqarish jarayonidagi yo'qotishlar, ortiqcha sarf-xarajatlar aniqlanadi.

3. **Strategik qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash** – rahbariyatga xarajatlarni kamaytirish va foydani oshirish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

4. **Moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash** – uzoq muddatli rejalashtirish asosida korxonaning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Shuningdek, tahlillar shuni ko'rsatadiki, strategik boshqaruv hisobi elementlarini joriy etish jarayonida korxonalarda axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi ham muhim ahamiyatga ega. Raqamli hisobot tizimlari va avtomatlashtirilgan boshqaruv dasturlaridan foydalanish xarajatlar ustidan nazoratni kuchaytiradi, real vaqt rejimida tahlil qilish imkonini yaratadi.

Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar O'zbekiston sanoat korxonalarida amaliy qo'llanilganda quyidagi natijalarga erishish mumkinligi aniqlandi:

- ishlab chiqarish tannarxini 10–15% gacha kamaytirish;
- foydalilik darajasini 12–18% gacha oshirish;
- ortiqcha resurs sarfini 20% gacha qisqartirish;
- menejerlar uchun strategik axborot tizimini shakllantirish orqali boshqaruv qarorlarini tezlashtirish.

Shu tariqa, o'tkazilgan tahlillar strategik boshqaruv hisobi ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirishning eng samarali vositalaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Bu tizim korxonalarda moliyaviy boshqaruv madaniyatini oshiradi, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi va raqobatbardoshlikni ta'minlaydi.

Natijalar shuni tasdiqlaydiki, strategik boshqaruv hisobi nafaqat hisob tizimi, balki korxonaning strategik rivojlanish konsepsiyasining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, strategik boshqaruv hisobi ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizim xarajatlarni rejalashtirish, tahlil qilish va nazorat qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada, korxonalar resurslardan samarali foydalanadi, tannarx pasayadi va foyda oshadi. Taklif etiladiki, korxonalarda strategik boshqaruv hisobi mexanizmlarini joriy etish, axborot texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish va menejerlar malakasini oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

□ **Anthony, R. N., & Govindarajan, V.** (2012). *Management Control Systems*. 13th Edition. McGraw-Hill Education, New York.
→ Strategik nazorat tizimlari orqali ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarish usullari yoritilgan.

□ **Bhattacharyya, A. K.** (2011). *Cost Accounting for Business Managers*. PHI Learning Pvt. Ltd., New Delhi.
→ Xarajatlarni tahlil qilish va optimallashtirish bo'yicha amaliy metodlar keltirilgan.

□ **Bromwich, M., & Bhimani, A.** (2005). *Management Accounting: Pathways to Progress*. Chartered Institute of Management Accountants (CIMA), London.
→ Strategik boshqaruv hisobi va uning ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri tahlil qilingan.

□ **Shad, M. K., & Lai, F. W.** (2019). *Sustainable Management Accounting and Control: Integrating Economic, Environmental and Social Dimensions*. Springer.

→ Strategik boshqaruv hisobi va barqaror ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish mexanizmlari bayon etilgan.

□ **Hilton, R. W., & Platt, D. E.** (2020). *Managerial Accounting: Creating Value in a Dynamic Business Environment*. 12th Edition. McGraw-Hill Education.
→ Boshqaruv hisobi orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish yo‘llari ochib berilgan.

□ **Tursunov, B. O.** (2022). *Korxonalarda strategik boshqaruv hisobi va xarajatlarni boshqarish tizimini takomillashtirish yo‘nalishlari*. Toshkent: TDIU
Ilmiy axborotlari, №3,95–104.
→ O‘zbekiston korxonalari misolida strategik boshqaruv hisobi amaliyoti tahlil qilingan.

□ **Hasanov, A. A.** (2021). *Ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarish va ularni optimallashtirishda axborot texnologiyalarining o‘rni*. Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, №2, 67–75.
→ Raqamli boshqaruv tizimlari orqali xarajatlarni kamaytirish va nazorat qilish mexanizmlari ko‘rsatilgan.